
Нашы лаўрэаты

Рашэннем Вучонага савета Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ад 11 лістапада 2010 г. прэмія імя У.І. Пічэты ў галіне сацыяльных і гуманітарных навук прысуджана доктару юрыдычных навук, прафесару кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права Таісіі Іванаўне Доўнар за цыкл прац па тэорыі і гісторыі дзяржавы і права.

Т.І. Доўнар – вядомы вучоны-правазнаўца, аўтар больш за 230 публікацый, у тым ліку 4 манаграфій, 10 вучэбных дапаможнікаў. Кола яе навуковых інтарэсаў – айчынная гісторыя дзяржавы і права. У артыкуле, падрыхтаваным лаўрэатам па просьбе рэдакцыі, разглядаюцца асноўныя этапы ўзнікнення і развіцця гісторыка-прававой навукі ў Беларусі.

Т.І. ДОЎНАР

ЗАРАДЖЭННЕ АЙЧЫННАЙ ГІСТОРЫКА-ПРАВАВОЙ НАВУКІ І ЯЕ РАЗВІЦЦЁ Ў БЕЛАРУСКІМ ДЗЯРЖАЎНЫМ УНІВЕРСІТЭЦЕ

Рассматриваются вопросы становления и развития историко-правовой науки в Беларуси с начала ее зарождения в древности до современного периода. Обращается внимание на особенности ее развития в БГУ.

The article reveals the establishment and development of history of law as a science of Belarus from its origin in the ancient time till the modern period. The author emphasizes the features of the development of the science in the BSU.

Юрыдычная навукa Беларусі і яе гісторыя маюць глыбокія карані. Вытокі яе знаходзяцца ў далёкай старажытнасці, калі з узнікненнем дзяржаў і пісьменства на тэрыторыі Беларусі з'явілася і патрэба ў асобнай групе людзей – захавальнікаў і тлумачальнікаў звычаяў. Нягледзячы на недахоп звестак аб гэтым перыядзе, беларуская мінуўшчына ведае значную колькасць славытых гістарычных постацей – дзяржаўных дзеячаў, асветнікаў і мысліцеляў, якія займаліся пытаннямі ўдасканалення дзяржаўна-прававога развіцця. Напрыклад, з глыбінь стагоддзяў зоркай першай велічыні з'яе імя Ефрасінні Полацкай – знакамітага рэлігійнага і дзяржаўнага дзеяча, справядлівага суддзі ў спрэчных пытаннях. Яна засноўвала манастыры, пісала для іх статуты, стварала пры манастырах школы, дзе вывучаліся не толькі асновы хрысціянскай рэлігіі, але розныя навукі (медыцына, замежныя мовы,

гісторыя і інш.). Менавіта асабліва сцю гэтых школ было тое, што па ўказанню Ефрасінні шмат увагі ў іх надавалася гістарычным ведам, прычым вивучалася не толькі гісторыя Полацкай зямлі і дынастыі Рагвалодавічаў, але ўся сусветная гісторыя. Галоўнай жа мэтай вивучэння гісторыі выступала задача пашырэння ідэі хрысціянскага мірнага суіснавання людзей, народаў і дзяржаў.

Пазней, калі беларускія землі сталі палітыка-эканамічным цэнтрам буйной феадальнай дзяржавы – Вялікага Княства Літоўскага, у сувязі з грамадскай патрэбай тэарэтычнага асэнсавання новых з'яў і працэсаў праяўляецца тэндэнцыя фарміравання кола палітычных дзеячаў і мысліцеляў новага ўзроўню (Францыск Скарына, Міхалан Літвін, Сымон Будны, Андрэй Волан, Мікалай Радзівіл Чорны, Астафій Валовіч, Леў Сапега і інш.), якія на падставе папярэдніх сусветных навуковых напрацовак даследавалі дзяржаўныя і

прававыя праблемы і ўносілі практычныя прапановы па ўдасканаленню грамадскіх адносін і заканадаўства. Важным было тое, што вучоныя імкнуліся аб'яднаць прававую тэорыю з практыкай, што знайшло практычную рэалізацыю пры ўдасканаленні папярэдняга заканадаўства і стварэнні першых у Еўропе зводаў законаў, напісаных на беларускай мове, заснаваных на мясцовым праве і традыцыях народа, – Статутаў 1529, 1566, 1588 гг. У сувязі з неабходнасцю набывання юрыдычных ведаў актыўна развіваецца кнігадрукаванне (па некаторых звестках у XVI ст. было выдадзена 16 юрыдычных кніг), а патрэба ў прафесійных юрыстах (суддзях, адвакатах і інш.) рэалізоўваецца праз падрыхтоўку іх не толькі ў заходнееўрапейскіх універсітэтах, але і ўласных навучальных установах. Так, права вывучалася ў Светаянскай школе грамадзянскага права ў Вільні (1566), кальвінісцкіх і арыянскіх школах у Слуцку, Іўі, Койданаве, Лоску, Нясвіжы, Навагрудку і іншых гарадах, а таксама ў прыватных школах (палестрах). У найстарэйшай вышэйшай навучальнай установе Беларусі – Віленскім універсітэце (заснаваны ў Вялікім Княстве Літоўскім у 1570 г. езуітамі як калегіум) быў адчынены ў 1641 г. юрыдычны факультэт. У 1578 г. кароль Стэфан Баторый выдаў прывілей (зацверджаны 30.10.1579 г. булай папы Грыгорыя XIII), на падставе якога калегіум быў пераўтвораны ў акадэмію, што давала права прысвойваць вучоныя ступені (паводле некаторых падлікаў з 1583 па 1781 г. выпускнікамі было прысвоена 149 навуковых ступеней па праву). Акадэмія мела філасофскі і тэалагічны факультэты, дзе вывучалася беларуская мова і кананічнае права, у ёй дзейнічалі дзве кафедры кананічнага права і дзве – грамадзянскага права. Першым рэктарам акадэміі стаў ідэолаг Контррэфармацыі, знакаміты мысліцель П. Скарга. Сярод найбольш вядомых выпускнікоў акадэміі – знакамітыя мысліцелі М. Смятрыцкі, С. Полацкі, К. Сарбеўскі, А. Каяловіч, А. Алізароўскі і інш. У сувязі са спыненнем дзейнасці ордэна езуітаў акадэмія перайшла пад апеку Адукацыйнай камісіі Рэчы Паспалітай, якая пераўтварыла яе ў вышэйшую навучальную ўстанову новага тыпу. З 1781 г. яна пачала называцца Галоўнай школай Вялікага Княства Літоўскага.

Значныя падставы для развіцця юрыдычнай навукі на Беларусі зрабілі апублікаваныя ў XVIII ст. з дапамогай Адукацыйнай камісіі (амаль што першым у Еўропе міністэрствам адукацыі, у склад якога ўваходзілі такія вядомыя вучоныя і палітычныя дзеячы, як І. Храбтовіч, М. Пачабут, Г. Калантай, Я. Снядэцкі) заканадаўчыя акты з каментарыямі і заўвагамі да іх: храналагічны збор законаў Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы ў васьмі тамах – «Валюміна легум» (1732–1782), збор дакументаў па міжнароднаму праву ў трох тамах, выдадзены М. Догелем у 1758–1764 гг.; збор норм ваенна-крымінальнага права – «Арты-

кулы ваенныя» (1754), а таксама кнігі розных навукоўцаў (Т. Млоцкага «Доказ асноў натуральнага права» (1779), І. Страйноўскага «Навука аб натуральным і палітычным праве, палітычнай эканоміі і праве народаў» (1785) і інш.). Вынікам узаемадзеяння навукі і практыкі стала прыняцце соймам Рэчы Паспалітай у 1791 г. «Закона аб урадзе», вядомага як Канстытуцыя 3 мая, якая з'явілася адной з першых канстытуцый у гісторыі чалавецтва.

Пасля далучэння Беларусі да Расіі Галоўная школа Вялікага Княства Літоўскага ў 1803 г. была рэарганізавана ва ўніверсітэт, у якім працавалі 34 прафесары і 12 ад'юктаў. У сваіх лекцыях і навуковых працах вучоныя закраналі гістарычныя і гісторыка-прававыя праблемы, звязаныя з мінулым беларускага народа, аб чым сведчаць кнігі І. Анацэвіча, М. Баброўскага, І. Даніловіча, І. Лявелея, Т. Чацкага, Ю. Ярашэвіча і інш. У апошнія гады існавання з 47 прафесараў 36 былі ўраджэнцамі Беларусі і Літвы. Выпускнікамі ўніверсітэта былі такія вядомыя вучоныя і грамадскія дзеячы, як А. Міцкевіч, Ю. Славацкі, Ю. Крашэўскі, І. Даніловіч, І. Дамейка, Т. Зан, Я. Чачот і інш.

Развіццю беларускай гісторыка-прававой навукі садзейнічалі і вучоныя іншых навучальных устаноў, у тым ліку Полацкага езуіцкага калегіума (сярэдняй навучальнай установа, існуючая з 1580 г.), на базе якога была адчынена ў 1812 г. Полацкая акадэмія – вышэйшая навучальная ўстанова, ёй былі нададзены правы ўніверсітэта. Навучанне ў акадэміі фармальна было пазаканфесійным, пазасаслоўным і бясплатным. Акадэмія таксама мела права надаваць навуковыя ступені магістраў вольных навук і філасофіі, дактароў тэалогіі, цывільнага і кананічнага права.

Пасля далучэння Беларусі да Расіі і закрыцця ў 1820 г. Полацкай акадэміі, а затым Віленскага ўніверсітэта навуковыя даследаванні ў сферы права адбываліся ва ўніверсітэтах Пецярбурга, Масквы, Кіева, Варшавы. Многія беларусы пакідалі Айчыну. Шмат хто з іх выехаў у заходнееўрапейскія краіны, іншыя – у Расію, дзе яны атрымлівалі вышэйшую адукацыю і аддавалі службу новай радзіме. Некаторыя з іх унеслі значны ўклад у развіццё расійскай прававой навукі (напрыклад, шырокавядомыя вучоныя ў сферы права У.Д. Спасовіч і Л.І. Петражыцкі), іншыя ж пайшлі па шляху змагання супраць самаўладдзя. Так, адзін з прыхільнікаў рэвалюцыйна-дэмакратычных ідэй Кастусь Каліноўскі, які скончыў юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта і атрымаў ступень кандыдата права, стаў кіраўніком нацыянальна-вызваленчага паўстання 1863 г.

На пачатку XIX ст. праблемы права і яго гісторыі даследавалі такія ўраджэнцы Беларусі, як І. Даніловіч, Т. Нарбут, Ю. Ярашэвіч і інш. Уздымалі прававыя пытанні ў сваіх творах знакамітыя літаратары (А. Міцкевіч і Ю. Крашэўскі і інш.).

Асаблівая заслуга ў даследаванні прававой гісторыі Беларусі належыць І. Даніловічу, які з верасня 1814 г. пачаў выкладаць у Віленскім універсітэце мясцовае (гэта значыць беларуска-літоўскае) права. Ён выявіў і апублікаваў шэраг помнікаў права (напрыклад, у 1826 г. апублікаваў тэкст Судзебніка 1468 г., падрыхтаваў да друку напісаны на беларускай мове Статут Вялікага Княства Літоўскага 1529 г., а таксама збор дакументаў «Скарбніца актаў» (1860–1862), у якім змешчаны вытрымкі ці апісанне 2383 актаў па гісторыі дзяржавы і права Беларусі і Літвы. У 1821 г. ён быў запрошаны на працу ў камісію Сперанскага па кадыфікацыі права для падрыхтоўкі Зводу законаў Заходніх губерняў, які меркавалі ўключыць у Звод законаў Расійскай імперыі.

У XIX – пачатку XX ст. пытанні гісторыі дзяржавы і права Беларусі, Літвы і Украіны закраналіся (з вельмі розных навуковых пазіцый) у працах шматлікіх вучоных (А. Каравіцкага, Ю. Ярашэвіча, М. Кастамарава, М.Ф. Уладзімірскага-Буданава, М.П. Дашкевіча, М.В. Доўнар-Запольскага, Р.В. Дземчанкі, М.В. Каяловіча, І.І. Лапо, Ф.І. Леантовіча, М.К. Любаўскага, М.А. Максімейкі, І.А. Маліноўскага, Т. Чацкага, М.М. Ясінскага, Т. Нарбута і інш.). Несумненнай заслугой іх з’яўлялася апублікаванне дакументальна-прававога матэрыялу, на падставе якога і маглі весціся больш аб’ектыўныя навуковыя даследаванні. Фундаментальную крыніцазнаўчую базу для вывучэння гісторыі права Беларусі стваралі такія выданні, як «Беларускі архіў старажытных граматаў пад рэдакцыяй І.І. Грыгаровіча (1824); «Зборнік Муханава» (1836); «Акты, якія адносяцца да гісторыі Заходняй Расіі» (1846–1853); «Акты, выдаваемыя Віленскаю археаграфічнаю камісіяю», (1865–1915); «Гісторыка-юрыдычныя матэрыялы...» (1871–1906); «Акты, якія адносяцца да гісторыі Паўднёвай і Заходняй Расіі...» (1863–1892); «Русская историческая библиотека» (1872–1927) і інш.

Узнаўленне беларускай дзяржаўнасці ў пачатку XX ст. прывяло да значнай актывізацыі навуковых даследаванняў у сферы права і канчатковага афармлення самастойных навук – гісторыі Беларусі і гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Гэтаму садзейнічалі працы па гісторыі Беларусі такіх навукоўцаў, як В.Ю. Ластоўскі, які роўна сто гадоў таму надрукаваў з поглядаў уласнанацыянальнай гісторыі першую на беларускай мове і для беларусаў кнігу «Кароткая гісторыя Беларусі», М.В. Доўнар-Запольскі, аб’ектыўная і навуковая ацэнка твораў якога, а таксама і публікацыя іх сталі магчымымі толькі ў наш час («Асновы дзяржаўнасці Беларусі», 1919; «Гісторыя Беларусі», 1994 і інш.), а таксама працы першага рэктара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта У.І. Пічэты і інш.

Менавіта адкрыццё ў 1921 г. БДУ, які складаўся з трох факультэтаў – рабочага, медыцынскага і грамадскіх навук, а ў складзе апошняга функ-

цыянавала прававое аддзяленне, стала самым важным фактарам развіцця айчынай юрыдычнай навукі. Першымі выкладчыкамі на прававым аддзяленні былі Г.С. Гурвіч (савецкае дзяржаўнае права), В.Н. Дурдзянеўскі (дзяржаўнае права буржуазных краін), М.Б. Кроль (судовая псіхіятрыя), І.Т. Цітоў (судовая медыцына), М.О. Грэдзінгер (грамадзянскае права і працэс), Б.В. Чрэдзін (рымскае права) і інш. У 1925/26 навучальным годзе на ніве падрыхтоўкі юрыстаў працавалі ўжо 12 прафесараў: У.І. Пічэты, С.Я. Вольфсан, А.В. Гарбуноў, М.О. Грэдзінгер, В.Н. Дурдзянеўскі, Я.В. Доўнар-Запольскі, С.Я. Кацэнбоген, Н.Н. Краўчанка, Н.А. Прыляжаеў, У.М. Перцаў, В.Н. Шыраеў, Б.В. Чрэдзін, а таксама шэраг дацэнтаў і асістэнтаў (А.М. Арцымовіч, Ф.І. Гаўзе, Н.А. Каноплін і інш.). Значнае месца ў даследаваннях навукоўцаў БДУ займала гісторыя беларускага народа, і пачатак гэтаму быў пакладзены працамі яго першага рэктара У.І. Пічэты, які выдаў больш за 130 навуковых прац, прысвечаных гісторыі эканомікі, палітыкі, культуры і права Беларусі. Займаліся пытаннямі прававой гісторыі Беларусі А.В. Бурдзейка, Д.І. Даўгяла, В.Д. Дружчыц, Т.І. Забела, К.І. Таўсталес, А.М. Ясінскі і іншыя навукоўцы.

Увогуле ж прававыя навуковыя даследаванні 1920–1930-х гг. былі адказам на пытанні, якія ставіла ў той час практыка савецкага дзяржаўнага будаўніцтва. У адчыненым у 1922 г. Інстытуце беларускай культуры была створана камісія па савецкаму будаўніцтву (пераўтвораная потым у прававую секцыю), у якой прымалі актыўны ўдзел і выкладчыкі БДУ. ЦВК і СНК БССР з мэтай атрымання ад навукоўцаў неабходных рэкамендацый даручылі БДУ і Інбелкульту вывучэнне пытанняў дзяржаўна-прававога жыцця рэспублікі. Прыкладам цеснай сувязі навукі і практыкі стала выдадзеная ў 1929 г. кніга Н.М. Гуткоўскага «Сістэматычны паказчык (спроба сістэматыкі) заканадаўства Беларускай ССР за 1919–1928 гг.», у прадмове да якой старшыня ЦВК БССР А.Г. Чарвякоў адзначаў, што гэта праца паклала пачатак сістэматызацыі заканадаўства рэспублікі. Навукоўцаў у гэты перыяд цікавілі разнастайныя пытанні (аб прававых формах узаемаадносін савецкіх рэспублік, прыродзе іх дзяржаўнага саюзу, далейшым развіццём галін права, а таксама аб гістарычным развіццём права). Інбелкульт не пасрэдна займаўся пытаннямі прававой гісторыі Беларусі і пачаў выданне дзяржаўна-прававых актаў XVI–XVII стст., якія ўваходзілі ў склад Літоўскай метрыкі. Так, былі выдадзены тры тамы кнігі «Беларускі архіў» (1927–1930). Адметнай з’явай у сферы прававых даследаванняў з’явіліся «Запіскі аддзела гуманітарных навук. Працы кафедры сучаснага права» – збор артыкулаў па розных галінах юрыдычнай навукі, у тым ліку тэорыі і гісторыі дзяржавы і права, якія выйшлі ў 1929 г. (М.О. Грэдзінгер, Г.Е. Парэчын, Н.А. Ка-

ноплін, В.Н. Шыраеў, С. Слупскі, Ф.І. Гаўзе, Н.М. Гуткоўкі, Е.А. Вішнеўскі, Н.А. Бонч-Аслапоўскі).

Аднак у канцы 1920-х гг. на Беларусі пачалася ідэалагічная кампанія барацьбы з нацыяналізмам, наступствам чаго стала закрыццё навуковай гістарычнай школы У.І. Пічэты, рэпрэсіраванне шэрагу вучоных (У.І. Пічэты, Г.Е. Парэчына, Н.М. Гуткоўскага, В.Д. Дружыца і інш.), а таксама скарачэнне навуковых даследаванняў. Цяжкі ўрон панесла прававая навука Беларусі і ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны. У сувязі з гэтым у першыя пасляваенныя гады з-за адсутнасці навуковых кадраў даследаванні па прававых праблемах амаль не праводзіліся.

У жніўні 1944 г. пачалося ўзнаўленне дзейнасці Мінскага юрыдычнага інстытута, які ў 1954 г. быў пераўтвораны ў юрыдычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. У гэты ж час ствараецца і кафедра тэорыі і гісторыі дзяржавы і права, што значна садзейнічала не толькі справе падрыхтоўкі юрыстаў-практыкаў, але і навуковым даследаванням тэарэтычных і гісторыка-прававых пытанняў. У 1958 і 1969 гг. была выдадзена сумесная калектыўная праца навукоўцаў БДУ і АН БССР у дзвюх частках «Очерки по истории государства и права БССР», а некалькі пазней у 1970–1976 гг. надрукаваны два тамы «Истории государства и права Белорусской ССР» (С.П. Маргунскі, І.І. Пацяружа, В.Н. Арцёмава, Ю.П. Броўка, М.В. Сторажаў, У.І. Семяноў, У.І. Шабайлаў, І.А. Юхо і інш.).

У 1978 г. выйшла манаграфія І.А. Юхо «Правовое положение населения Белоруссии в XVI в.», у 1975–1979 гг. – кніга В.А. Круталевіча «Рождение Белорусской Советской Республики» (у дзвюх частках). Пачалася навуковая распрацоўка гісторыі палітыка-прававой думкі Беларусі (С.Ф. Сокал, С.А. Падокшын і В.Ф. Шалькевіч). Закраналі праблемы дзяржавы і права ў сваіх працах беларускія гісторыкі (З.Ю. Капыскі, А.П. Грыцкевіч і інш.), вучоныя РСФСР (М.М. Улашчык, Д.Л. Пахілевіч і інш.).

Аднак патрэбна адзначыць, што ўвогуле беларуская гістарычная і гісторыка-прававая навука ў савецкі перыяд развівалася даволі слаба і супярэчліва, была залішне палітызаванай, многія пытанні разглядаліся з суб'ектыўных пазіцый, гістарычныя падзеі трактаваліся часам адвольна, а некаторыя гістарычныя падзеі, факты і цэлыя пласты гісторыі амаль не вывучаліся (напрыклад, прававая і ваенная гісторыя, нацыянальна-вызваленчы рух, гісторыя царквы, Магдэбургскае права і інш.). Акрамя таго, вялікі гістарычны дакументальна-прававы матэрыял, які часткова быў знішчаны шматлікімі войнамі або вывезены з тэрыторыі Беларусі, не перадрукоўваўся, у тым ліку амаль не друкаваліся помнікі права Беларусі, што з'яўляюцца найбольш дакладнымі і надзейнымі крыніцамі ведаў аб узроўні прававой культу-

ры грамадства, аб палітычным становішчы дзяржавы, яе дзяржаўным ладзе і сацыяльна-эканамічных адносінах, прававым становішчы насельніцтва і інш. Далёка не ўсе архіўныя матэрыялы былі даступныя даследчыкам. Вынікам гэтага сталі шматлікія прабелы ў гісторыі дзяржавы і права Беларусі, асабліва ў сферы гісторыі заканадаўства, эвалюцыі асобных інстытутаў і галін права (у тым ліку такіх важных, як канстытуцыйнае, грамадзянскае, крымінальнае права), узаемаадносін царквы і дзяржавы і г.д. Зусім не закралася гісторыя вайсковага, прыродаахоўчага, працэсуальнага заканадаўства і інш. Амаль не даследаваліся пытанні гісторыі органаў улады і суда, эвалюцыі асобных прававых інстытутаў, гісторыі правапрымяняльнай дзейнасці, канстытуцыйналізму і парламентарызму.

Мала ўвагі звярталася на такія значны фактар гістарычнага развіцця, як нацыянальна-вызваленчы рух на Беларусі, хоць нацыянальныя рухі са складаным характарам іх ідэалогій з'яўляліся важкімі і моцнымі фактарамі ўздзеяння на ход гістарычнага развіцця. Яны нават і зараз аказваюць значны ўплыў на развіццё дзяржаўнасцей і сусветны гістарычны працэс. Амаль не аналізаваліся рэлігійны фактар уздзеяння на грамадскае развіццё, які шмат у чым падобны, а галоўнае – узаемазвязаны і часам цесна пераплецены з нацыянальным фактарам, сведчаннем чаму з'яўляецца ўся сусветная гісторыя. На працягу мінулых стагоддзяў перыядычна, пад уплывам розных прычын, у тым ліку рэлігійнай, змяняўся менталітэт беларускага народа. Так, адбылася яго рэзкая змена ў той старажытны перыяд, калі на змену паганству на Беларусі прыйшла хрысціянская рэлігія візантыйскага кірунку. Затым з XIV ст. прымусовым шляхам уводзіцца новы, заходні кірунак хрысціянства – каталіцызм, а з XVI ст. у перыяд Рэфармацыі ўзнікае моцная плынь пратэстантызму. Пасля далучэння Беларусі да Расіі адбываюцца новыя змены ў светапоглядзе беларускага грамадства, а затым адбыліся значныя змены ў складзе Савецкай дзяржавы з яе актыўнай мэтанакіраванай атэістычнай палітыкай. Акрамя таго, нягледзячы на тое, што грамадска-палітычнае і эканамічнае развіццё Беларусі прайшло не ізалявана, а ў рэчышчы найважнейшых працэсаў, уласцівых усёй еўрапейскай супольнасці народаў (хаця яны мелі пэўныя асаблівасці і адметныя рысы), не даследаваліся пытанні прававога ўзаемадзеяння еўрапейскіх народаў, у тым ліку праблема ўзаемадзеяння прававой культуры Беларусі з заходнееўрапейскай культурай і інш. Вынікам гэтага сталі шматлікія прабелы ў гісторыі дзяржавы і права Беларусі.

З набыццём Рэспублікай Беларусь суверэнітэту пачаўся якаясьці новы этап развіцця беларускай юрыдычнай навукі, які праявіўся ва ўсіх яе галінах і кірунках. У гісторыка-прававой навуцы на змену дагматызму прыйшоў крытычны падыход.

ход да створаных міфаў, ідэалагізмаў і схем. Беларускія навукоўцы пачалі пераасэнсоўваць уласную гісторыю, выказваць сваё разуменне гістарычных падзей, працэсаў і фактаў. У кнігах беларускіх гісторыкаў права (А.Ф. Вішнеўскага, Т.І. Доўнар, В.А. Круталевіча, С.Ф. Сокала, М.У. Сільчанкі, В.А. Шаўкапляс, І.А. Юхо і інш.) пачалі разглядацца пытанні развіцця дзяржаўнасці і права Беларусі на ўсіх этапах гісторыі з выяўленнем характэрных рыс, асаблівасцей і тэндэнцый у дзяржаўна-прававым будаўніцтве, у развіцці дзяржаўных органаў улады і судовых органаў, становішчы грамадства і інш.

Асаблівая заслуга ў развіцці навукі гісторыі дзяржавы і права Беларусі належыць удзельніку Вялікай Айчыннай вайны, доктару юрыдычных навук, прафесару Іосіфу (Язэпу) Аляксандравічу Юхо, які ў 1956 г. стаў выкладчыкам юрыдычнага факультэта. З 1963 г. упершыню на юрыдычным факультэце ён пачаў выкладаць прадмет гісторыі дзяржавы і права Беларусі. У сваіх лекцыях, не баючыся выйсці за межы выкладаемага прадмета (напрыклад, ён актыўна прапагандаваў творчасць Льва Мікалаевіча Талстога і яго ідэю аб непраціўленні злу насілле), І.А. Юхо выказваў і абгрунтаваў вельмі цікавыя і самастойныя думкі па праблемных пытаннях грамадска-палітычнага жыцця, тэорыі права, айчыннай гісторыі дзяржавы і права, прычым часам такія, што супярэчылі афіцыйным поглядам савецкай навукі. Менавіта гэта служыла падставай для асаблівай зацікаўленасці студэнтаў і заахвочвання іх да навуковых даследаванняў, у тым ліку ў сферы айчыннай гісторыі дзяржавы і права.

Навуковыя працы І.А. Юхо былі прысвечаны самым розным і вельмі актуальным праблемам гісторыі дзяржавы і права Беларусі: паходжанню назвы «Беларусь», узнікненню беларускай дзяржаўнасці, фарміраванню тэрыторыі Беларусі, помнікам айчыннага права, прававому становішчу насельніцтва, уніям Вялікага Княства Літоўскага з Польшчай, уплыву Польшчы і Расіі на гісторыю беларускага народа, гісторыі заканадаўства, прававым поглядам беларускіх мысліцеляў, значэнню і ролі гісторыка-прававой навукі і інш. Так, ім упершыню была выказана думка аб непасрэдным удзеле вялікага беларускага гуманіста і мысліцеля Ф. Скарыны ў падрыхтоўцы знакамітага зводу законаў – Статута Вялікага Княства Літоўскага 1529 г. Ён выказаў уласныя пазіцыі па праблеме фарміравання тэрыторыі Беларусі, абгрунтаваў тэзіс аб значна больш старажытным паходжанні беларускай дзяржаўнасці, што было афіцыйна вызначана ў савецкай гістарычнай навукі, аб пераважна беларускім этнічным характары Вялікага Княства Літоўскага, падкрэсліваў мінулыя айчынныя прававыя набыткі, значнасць і прагрэсіўнасць поглядаў шматлікіх беларускіх мысліцеляў, дзяржаўных дзеячаў мінулага перыяду і г. д. Напрыклад, некалькі навуковых прац

ён прысвяціў выдатнаму дзеячу нацыянальна-вызваленчага руху XVIII ст. Андрэю Тадэвушу Касцюшку, які пакінуў значны след у палітычным жыцці не толькі шэрагу еўрапейскіх дзяржаў, але Злучаных Штатаў Амерыкі, дзе змагаўся за яе незалежнасць.

Прафесарам І.А. Юхо было апублікавана звыш 200 навуковых прац, у тым ліку некалькі манаграфій і вучэбных дапаможнікаў. Яго кніга «Крыніцы беларуска-літоўскага права» (1991) была прысвечана характарыстыцы важнейшых нарматыўных актаў, якія дзейнічалі на працягу стагоддзяў у Беларусі: агульназемскіх, абласных, валасных, гарадскіх грамат, Судзебніка 1468 г., Статутаў 1529, 1566, 1588 гг. і інш. На падставе сістэмнага аналізу помнікаў права ён зрабіў вывад аб нацыянальнай адметнасці беларускага права і высокай прававой культуры беларускага народа.

У яго манаграфіі «Гістарыяграфія гісторыі дзяржавы і права феадальнай Беларусі» (1999) характарызуюцца навуковыя працы расійскіх, польскіх, беларускіх вучоных, у якіх разглядаліся або закраналіся пытанні гісторыі дзяржавы і права Беларусі, а таксама дадзена іх крытычная ацэнка. Асабліва ён падвергнуў крытыцы погляды польскіх навукоўцаў аб самастойнасці Беларусі і пераважным уплыве польскага права.

Шэраг кніг вучонага («Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі» (1992), «Гісторыя дзяржавы і права Беларусі» (2000) і інш.) да гэтага часу з'яўляюцца важнейшымі навучальнымі дапаможнікамі для студэнтаў-юрыстаў ВНУ Рэспублікі Беларусь. Неабходна падкрэсліць, што прафесар І.А. Юхо, які паважаў і любіў студэнтаў, у сваіх лекцыях, а таксама публікацыях імкнуўся абудзіць у кожным з іх самастойнасць мыслення, актыўную жыццёвую пазіцыю і любоў да роднай Айчыны. Ён з'яўляўся таленавітым педагогам, які выхаваў не адно пакаленне студэнтаў. Асаблівая заслуга прафесара І.А. Юхо ў тым, што ён стаў заснавальнікам навуковай гісторыка-прававой школы Беларусі, у межах якой падрыхтаваў каля дзесяці кандыдатаў юрыдычных навук і два дактары юрыдычных навук.

Па ініцыятыве І.А. Юхо быў перавыдадзены шэраг помнікаў права Беларусі. Пад яго кіраўніцтвам навукоўцы кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права БДУ распрацоўвалі разнастайныя пытанні айчыннай гісторыі. І.А. Юхо і Т.І. Доўнар прынялі ўдзел у падрыхтоўцы шэрагу энцыклапедычных выданняў, у тым ліку яны былі ініцыятарамі і аўтарамі першага на беларускай мове выдання «Юрыдычнага энцыклапедычнага слоўніка» (1989), суаўтарамі і перакладчыкамі энцыклапедычнага выдання «Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588» (1989), удзельнічалі ў падрыхтоўцы энцыклапедычнага даведніка «Мысліцелі і асветнікі Беларусі» (1995), «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» (1993–2003), энцыклапедыі «Вялікае

Княства Літоўскае» (2005–2006), «Белорусской юридической энциклопедии» (2008–2009) і інш.

Навукоўцамі БДУ надавалася значная ўвага пытанням узаемадзеяння і каардынацыі навуковых даследаванняў з іншымі навучальнымі і навуковымі ўстановамі, з акадэмічнай навукай. Напрыклад, сумесна з Інстытутам дзяржавы і права НАН Беларусі распрацоўваўся шэраг навуковых тэм («Канстытуцыйныя асновы фарміравання сацыяльнай прававой дзяржавы ў Рэспубліцы Беларусь» і інш.). У межах узаемадзеяння з вышэйшымі навучальнымі ўстановамі Беларусі былі надрукаваны кнігі Т.І. Доўнар «Краткий очерк истории государства и права Беларуси» (1997), «Помнікі права Беларусі феадальнага перыяду» (2001). Вынікам узаемадзеяння з навукоўцамі Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь сталі сумесныя публікацыі шэрагу вучэбных дапаможнікаў: А.Ф. Вішнеўскі, І.А. Юхо «Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах» (1998, 2003); Т.І. Доўнар, В.А. Шайкапляс «Государство и право Беларуси в XIV–XV вв.» (1993); Т.І. Доўнар, А.Ф. Вішнеўскі «История государства и права Беларуси. 1917–1996 гг.» (1997), якія былі ўкаранёны ў вучэбны працэс. У Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь быў выдадзены вучэбны дапаможнік Т.І. Доўнар і Н.М. Юрашэвіч «История государства и права Беларуси» (2005), які і зараз выкарыстоўваецца ў вучэбным працэсе. Сумесна з усімі айчыннымі правазнаўцамі адбывалася абмеркаванне праблем гісторыка-прававой навукі на круглых сталах, сумесных канферэнцыях, узаемнае рэцэнзаванне манаграфій і вучэбных дапаможнікаў і г. д., у тым ліку абмен вопытам з замежнымі навукоўцамі на сумесных міжнародных канферэнцыях.

Непасрэдна выкладчыкамі кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права былі падрыхтаваны шматлікія навуковыя артыкулы, манаграфіі і вучэбныя дапаможнікі. Так, Л.Л. Голубева выдала манаграфію «Наследственное право феодальной Беларуси: по законодательству Великого Княжества Литовского» (2002); А.М. Абрамовіч, Т.І. Доўнар, У.М. Сатолін, І.А. Юхо апублікавалі вучэбны дапаможнік «Дагаворы і граматы як крыніцы беларускага феадальнага права» (2000); Т.І. Доўнар, Ю.П. Доўнар, Л.Л. Голубева – вучэбны дапаможнік «Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі XVI–XVIII стст.» (2004); Т.І. Доўнар – «Вучэбна-метадычны комплекс па гісторыі дзяржавы і права Беларусі» (2002, 2005), Тыповую вучэбную праграму для ВНУ (2007), вучэбны дапаможнік «Гісторыя дзяржавы і права Беларусі» (2007) і інш.

Т.І. Доўнар прымала ўдзел у падрыхтоўцы калектывных прац па сучасных прававых праблемах, у тым ліку калектывнай манаграфіі «На пути к правовому государству: совершенствование правовой сферы» (2004), вучэбных дапаможнікаў і падручнікаў па сучаснаму крымінальнаму пра-

ву – «Крымінальнае права Беларусі (закон, злачынства, адказнасць)» (1997); «Уголовное право. Общая часть» (2002) і інш.

У манаграфіях Т.І. Доўнар «Грамадзянскае права феадальнай Беларусі XV–XVI стст.» (1997), «Развіццё асноўных інстытутаў грамадзянскага і крымінальнага права Беларусі ў XV–XVI стст.» (2000) раскрываюцца этапы, характэрныя рысы і тэндэнцыі ў развіцці права Беларусі XIV–XVI стст., асаблівасці кваліфікацыі заканадаўства ў XVI ст. і развіцця грамадзянскага права (рэчавага, абавязацельнага, залогавага, спадчыннага і інш.), падкрэсліваецца адметнасць прававой гісторыі і прававой культуры Беларусі і іх узаемасувязь з агульнаеўрапейскім працэсам эвалюцыі права. На падставе аналізу заканадаўства і дакументальна-прававога матэрыялу XIV–XVII стст. былі выяўлены важнейшыя этапы ў развіцці феадальнага права Беларусі, паказаны асаблівасці прававой рэформы і кваліфікацыі заканадаўства ў XVI ст. Асобныя навуковыя працы былі прысвечаны гісторыі беларускага парламентарызму, выяўленню адметнасці айчыннага права, станоўчых і негатыўных тэндэнцый на важнейшых этапах развіцця беларускай дзяржаўнасці, а таксама гісторыі айчыннага канстытуцыйналізму (Т.І. Доўнар «Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі феадальнага перыяду (па Статутах 1529, 1566, 1588 гг.)» (2000).

Працягваючы справу папярэднікаў, Т.І. Доўнар займаецца актуалізацыяй праблемных пытанняў гісторыка-прававой навукі, аб чым сведчаць назвы навуковых артыкулаў, апублікаваных у апошнія гады: «Прынцыпы справядлівасці і законнасці ў старажытным беларускім заканадаўстве» (2008); «Одраз прогресивних идеја белоруских мислилаца у законоцима Велике литвинске кнежевине» (2007); «Крыніцы права Беларусі перыяду Вялікага Княства Літоўскага» (2008); «Праблемы прававых крыніц Беларусі перыяду Вялікага Княства Літоўскага» (2008); «Утварэнне беларускай савецкай дзяржавы» (2008); «Знакі помнік права Беларусі» (2008); «Характэрныя рысы і асаблівасці прававога развіцця Беларусі на важнейшых гістарычных этапах» (2009); «Белорусская государственность и историко-правовая наука» (2009); «Историко-правовая наука Беларуси: проблемы и перспективы» (2009); «Уз'яднанне Заходняй Беларусі з Беларускай ССР» (2009); «Канстытуцыйная накіраванасць першага зводу законаў Беларусі» (2009) і інш. Мэтай гэтых публікацый з'яўляецца таксама акцэнтацыя ўвагі студэнтаў, выкладчыкаў, навукоўцаў і ўсіх тых, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі, на самабытнасці беларускага народа і яго значных мінулых дасягненнях у сферы прававой культуры, а таксама ліквідацыя пэўных прабелаў у айчыннай прававой гісторыі.

На сучасным этапе, калі ўсведамленне свайго ўласнага гістарычнага шляху стала ядром новай канцэпцыі ідэалогіі беларускай дзяржаўнасці, навукоўцамі кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права БДУ працягваецца даследаванне такіх актуальных і праблемных пытанняў гісторыка-прававой навукі, як пазтапнае развіццё беларускай дзяржаўнасці, месца і роля савецкага перыяду ў развіцці дзяржавы і права Беларусі, эвалюцыя палітыка-прававых інстытутаў і заканадаўства, гісторыя беларускага канстытуцыяналізму, гістарычнае развіццё самакіравання як спецыфічнага спалучэння мясцовых і агульнадзяржаўных інтарэсаў, уклад беларускіх мысліцеляў

у развіццё айчынай прававой думкі і шмат іншае. Далейшыя даследаванні ў сферы гісторыі айчыннага права на падставе навуковай аб'ектыўнасці і непрадузятасці дапамогуць не толькі развіццю прававой навукі, але і самой беларускай дзяржаўнасці, а пераемна ўспрынятыя ўніверсітэцкія традыцыі (высокі выкладчыцкі прафесіяналізм, спалучэнне выкладчыцкай і навуковай дзейнасці, дэмакратызм адносінаў і дух сяброўства), што былі прывіты папярэднімі пакаленнямі выкладчыкаў, будуць садзейнічаць далейшым дасягненням у вучэбна-педагагічнай і навуковай дзейнасці.

Паступіў у рэдакцыю 22.10.10.